

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), dr. Jože Mlinarič,

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account*:

Prevajanje / *Translation*:

Lektoriranje / *Language-editing*

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Tisk / *Printed by*:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o.

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno

bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Štajerske dvorne službe do leta 1311	11
<i>Styrian Court Offices until 1311</i>	
TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 2. del: cerkvene institucije v mestu in okoli njega	41
<i>Maribor in the 13th Century. Part 2: Ecclesiastical Institutions in the City and Its Surrounding Area</i>	
NATALIJA ULČNIK: Strokovna leksika v Kremplovih <i>Dogodivšinah</i> <i>štajerske zemle</i>	73
<i>Professional Vocabulary in Krempf's Dogodivšine štajerske zemle (The History of the Land of Styria)</i>	
ŽARKO LAZAREVIČ: Prvo jugoslovansko leto Slovencev – gospodarski ukrepi, razhajanja in negotovosti	101
<i>The First Yugoslav Year of Slovenes – Economic Measures, Divergences and Uncertainties</i>	
DUNJA DOBAJA: Organizacija mladinskega skrbstva v mestni občini Maribor v obdobju med obema vojnama	135
<i>The Construction of Youth Care in the Municipality of Maribor in the Period between the Two World Wars</i>	
MATEJA ČOH KLADNIK: Retribution against Collaborators of the Occupiers after the End of the Second World War: The Concept of "National Honour"	167
<i>Obračun s sodelavci okupatorjev po koncu druge svetovne vojne: koncept "narodne časti"</i>	
PETRA KLEINDIENST in MATEVŽ TOMŠIČ: Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope	197
<i>Process of National Reconciliation and the Role of the Political Elite in It: Slovenia as an Exception in Central and Eastern Europe</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

JOCA ZURC: Uresničevanje otrokovih pravic v izven kurikularnih športnih aktivnosti.....	233
<i>Enforcing Children's Rights in the Extracurricular Sports Activities</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	271
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	277
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-04
1.01 Izvirni znanstveni članek

Prvo jugoslovansko leto Slovencev – gospodarski ukrepi, razhajanja in negotovosti

Žarko Lazarević

Dr., redni profesor, znanstveni svetnik
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: zarko.lazarevic@inz.si

Izvleček:

Razprava obravnava gospodarsko dogajanje v letu 1919, v prvem letu obdobja med obema vojnama in prvem jugoslovanskem letu. To leto je v marsičem določalo bivanje Slovencev. V primeru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je predmet analize, je bilo to leto kompleksno zaradi različnih dinamik ter globine in ravni proces. Na eni strani je nastopil prelom, nekdanje države ni bilo več. Hkrati pa je bila habsburška monarhija še kako živa v konceptih regulacije vsakdanjega zasebnega, družbenega in gospodarskega življenja. Te procese avtor analizira na primeru osemurnega delavnika, agrarne reforme, nostrifikacij, vojnih posojil, valutne reforme in podjetniških praks v letu 1919.

Ključne besede:

habsburška monarhija, Jugoslavija, Slovenija, gospodarstvo, valutna reforma, vojna posojila, agrarna reforma, tranzicija, 1919

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 21 (2021), št. 1, str. 101–134, 58 cit., 5 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Vstop v jugoslovansko državo je bil leta 1919 že opravljeno dejstvo. Vendar so bile razmere še daleč od tega, da bi jih opisali kot urejene. Vzpostavljala so se nova razmerja. To je vzbujalo različna razmišljanja in koncepte prostora, ki so bili včasih povsem mimo običajnega miselnega toka. Tako začenjam razpravo z dvema epizodama leta iz 1919, ki nista prav nič tipični, vendar pa lepo ilustrirata raznovrstnost misli in nepovezanih, sredobežnih pobud v času prevrata, v času, ko je bil bog visoko, cesar pa daleč.

Leto 1919 je bilo prvo jugoslovansko leto Slovencev. Bilo je leto, ko so se morali navaditi na novo državo. Tudi na njeno podobo na zemljevidu. Za ambiciozne posameznike je bila nova država nova podjetniška priložnost. Tako je Rudolf Cotič iz Vrhnike že 7. januarja 1919 objavil oglas v časopisu *Slovenec*, s katerim je javnosti ponudil zemljevide nove države. Cena je bila nizka, 2 kroni za kos, pri naročilu 50 zemljevidov je ponujal 40 % popust in tudi plačano poštnino. Iz besedila lahko razberemo, da je očitno videl obsežen trg, saj naj bi zemljevid imela vsaka hiša, vsak Jugoslovian.² Torej je mislil v razsežnostih cele države le mesec dni po njeni proglasitvi. Oglas lepo ilustrira, da na ozadju velikih političnih in gospodarskih odločitev poteka vsakdanje življenje, kjer je nastanek nove države lahko priložnost za zaslužek. Človeški pragmatizem in interes vedno najdeta pot.

Če so nekateri skušali iz prevrata potegniti kar največ koristi za svoj posel, so drugi gledali na svet v globalnem pomenu. Vinko Šarabon, gimnazijski učitelj geografije,³ si je začel zamišljati "imperialno" Jugoslavijo s kolonijami na Bližnjem vzhodu. Pa ni šlo za hudomušni preblisk, temveč za resno argumentacijo. Težo razmišljanju je dajalo tudi mesto objave, najbolj razširjen časopis na prvi strani, kar v treh nadaljevanjih. Šarabonovo razmišljanje je potrditev, kako se miselni vzorci težko spreminjajo, kako ljudje tudi v in po prelomih mislijo po ustaljenih vzorcih. Mislijo v vzorcih, kjer naj bi bila prihodnost le podaljšek sedanjosti, ne pa samostojna in samosvoja časovna entiteta. S prijaznejšo sodbo jih končno lahko jemljemo kot poskus misliti svet preko bolj ali manj visokih plotov Kranjske, Štajerske ali Slovenije. Lahko tudi preko srednjeevropskega prostora v vsej širini sveta. Ali pa vse skupaj vzamemo kot neposrečeno predpostavko šalo, kar so sodobniki tudi storili.

¹ Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa št. P6-0280: *Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju (Gospodarska in socialna zgodovina Slovenije)*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² Rudolf Cotič, "Oglas", *Slovenec*, 7. 1. 1919, št. 4, str. 7.

³ Silvo Kranjec, "Šarabon, Vinko (1880–1946)", *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; dostopno na: www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi639742/#slovenski-biografski-leksikon, pridobljeno: 11. 4. 2020.

Pozor! Jugoslovani! Trgovci!
Nudim Vam
zemljevid
celokupne Jugoslavije.

Vsak trgovec naj bi ga prodajal, vsaka hiša naj bi ga imela; saj je to zemljevid naše svobodne domovine. Cena na drobno 2 K. Denar naprej! Trgovcem pošljem najmanj 50 zemljevidov za 60 K, prosto poštnine proti povzetju. Za večja naročila popust po dogovoru.

Se priporočam
Rudolf Cotic, Vrhnika.

Nova država, nova gospodarska priložnost (Robert Cotic, "Oglas", *Slovenec*, 7. 1. 1919, št. 4, str. 7)

Šarabon je izhajal iz podmene, da je bila Sirija pred prvo svetovno vojno obljubljena Avstriji, če bi si evropske velesile razdelile ozemlje Osmanskega cesarstva. Jugoslavija bi se torej kot država naslednica, morala tudi v kolonialnih ambicijah ravnati po habsburški monarhiji. S kolonijami bi Jugoslavija izkazala voljo do moči. In to naj bi bilo tisto, kar je ločevalo velike narode od drugih. Jugoslavija je sodila med srednje velike države. Se pravi, na tisto mejo, ki je odločala o uvrstitvi med vladajoče ali vladane: "Velike države bodo odločevale usodo nesamostojnih narodov in zakaj se ne bi tudi Jugoslavija udeležila te odločbe! To ni imperializem, to je le naravna zahteva naroda, ki se je dvignil iz ozkih meja kontinentalnosti in stopil na prag svetovne politike." Obmorska lega naj bi naravnost pospeševala kolonialno misijo. Morje je omogočalo pogled čez meja kontinenta in spodbujalo ambiciozno pot v širni svet. Kolonije so bile potem logični korak. "Pot na morje, torej pot do večjega blagostanja, večjih kulturnih dobrin in napredka sploh se nam pa vsili kar sama ob sebi, če moramo iti ven, če imamo svoje lastne kolonije." Šarabon je, v maniri tipičnega kolonialnega in rasističnega diskurza, videl dva nujna razloga za koloniziranje Sirije. Prvi je bil gospodarski. Domača industrija je za razmah nujno potrebovala dodaten trg in seveda surovine. Sirija je bila ravno pravšnja za ta namen. Drugi razlog je bil civilizacijskega značaja. Ljudem v Siriji bi bilo potrebno prinesiti kulturo, "saj so

Turki vse uničili". Kot zapiše Šarabon: "Zdramite se in ne zamudite prilike! Saj prava kolonizacija ni osvajanje ali zatiranje, temveč le razširjanje kulture, plodonosno nalaganje našega duševnega in materialnega kapitala, plodonosno za nas in pa za prebivalce kolonij." Odmevov na članek ni bilo. A očitno je avtor slišal gorke besede v zasebnih pogovorih, da je napisal še dve nadaljevanji kot neke vrste opravičevanje svojih stališč. V nadaljevanjih je še z drugimi besedami skušal pojasniti izvirno tezo o nujnosti kolonij za Jugoslavijo, a ni šlo, posluha ni našel. Pri ljudstvu ga ni niti pričakoval, iz političnih in izobraženskih krogov pa je bil očitno deležen le posmeha, da je zapisal: "To ni predpustna šala in tudi ne groteska." Šarabon je mislil skrajno resno, a sta ironiziranje in posmehovanje ustavila vsa nadaljnja razmišljanja o kolonialnih avanturah.⁴

Opisani zgodbi ponazarjata namen te razprave. Skušal bom predstaviti dve dimenziji dogajanja. Na eni strani makro perspektivo prek ukrepov centralnih oblasti, na drugi strani bom s posameznimi elementi pozoren tudi na mikro-perspektivo. Predstavljeni oglas ter zagovor kolonializma sta tipična primera, kako gre življenje naprej mimo ali navkljub prevratom. S posameznimi primeri želim opozoriti na specifikko vsakdana leta 1919 in posamezne primere kot ilustracijo širših družbenih in ekonomskih procesov v Sloveniji v prvem letu časa med obema vojnama. Seveda ni odveč opozorilo, da bom ostal le na ravni izbranih dogodkov, ki so prispevali k dinamiki leta 1919 na gospodarskem področju. Glede na tranzicijski značaj bi si leto 1919 s stališča gospodarstva zaslužilo podrobno obravnavo. Taka obravnava bi gotovo šla prek razpoložljivega prostora, saj je raznovrstnih plati, tematik in virov toliko, da bi lahko nastala kar monografska publikacija, kot se za prevratno dobo spodobi.

Zapisana trditev, da je bilo leto 1919 prvo jugoslovansko leto Slovencev, je sicer samoumevna. Samoumevna je tudi trditev, da je bilo hkrati tudi prvo italijansko, avstrijsko in madžarsko leto Slovencev zaradi razkosanosti slovenskega ozemlja. To leto je v marsičem določalo bivanje Slovencev v novih državah. V primeru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je predmet analize, je bilo to leto kompleksno zaradi različnih dinamik, globine in ravni proces. Prepletalo se je staro, hkrati je nastajalo novo stanje. Govorimo lahko o kontinuiteti v času diskontinuitete. Nastopil je prelom, nekdanje države ni bilo več. Hkrati pa je bila nekdanja država še kako živa v konceptih regulacije vsakdanjega zasebnega, družbenega in gospodarskega življenja. Države prenehajo obstajati, a dolžniško-upniška razmerja ne prenehajo. Dolgovi so še zmeraj dolgovi in terjatve ostanejo terjatve. Tega se je zavedala tudi oblast, ki je zagotavljala kontinuiteto vseh pravnih, premoženjskih in gospodarskih razmerij. Uprava je še zmeraj

⁴ Vinko Šarabon, "Jugoslavija in kolonije", *Slovenec*, 26. 1. 1919, št. 21, str. 1; isti, "Še enkrat kolonije", 9. 2. 1919, št. 33, str. 1; isti, "Tretjič in zadnjič", 16. 2. 1919, št. 39, str. 1.

upoštevala zakonodajo in načela poslovanja habsburške monarhije. Ne samo v letu 1919, temveč tudi vrsto let kasneje. Narodna oziroma deželne vlade v novi, le mesec dni stari, državi so delovale bolj ali manj samostojno. Osrednja vlada v Beogradu je komaj začela gledati preko nekdanjih meja srbske monarhije in počasi uveljavljati pristojnosti na celotnem ozemlju troedine kraljevine. Enotne regulacije v državi še ni bilo, vzporedno so veljali štirje pravni režimi in vsaj toliko denarnih enot. Država se je morala šele vzpostaviti v pravem pomenu besede, ugotoviti, do kje segajo njene meje in ustvariti nacionalni gospodarski prostor. Različnost regionalnih ukrepov in več predstav o prihodnosti in upravljanju države je počasi prihajalo v stik z načeli srbskih administrativnih in ekonomskih institucij, ki so postale temelj nove države. Nema lokrat so že ti prvi stiki prinašali nepričakovana razočaranja, ki so potem vztrajala še desetletja. Kraljevina SHS je bila na eni strani nova država, na drugi strani pa je imela pravno in politično kontinuiteto s Kraljevino Srbijo.⁵ Enako je bilo tudi na ekonomskem področju, kjer so bile jedro ekonomskega sistema Kraljevine SHS zakonodaja in državne institucije Kraljevine Srbije.⁶ Tendenca je bila jasna že od vsega začetka, povsem pa po odpravi regionalnih avtonomij. Navedena dejstva so pripomogla, da so državo koncipirali, organizirali in upravljali kot razširjeno Srbijo, torej na način, ki ga bile navajene srbske administrativne in politične elite. Po tem vzoru so Jugoslavijo oblikovali kot centralizirano državo in relativno zaprto protekcionistično tržišče. Elementi take zgradbe so bili postavljeni že leta 1919, ki je bilo hkrati tudi obdobje izstopajočega ekonomskega nacionalizma.

Triada

13. januarja 1919 so mediji objavili navodila Poverjenišтва za socialno skrbstvo Narodne vlade o uresničevanju odredbe o osemurnem delavniku v Sloveniji. Navodila so bila jasna in enostavna. Definirali so institucije, kjer je omejitev dela veljala, a tudi izjeme in načine nadzora. Prav tako navodila niso puščala dvoma, kako se delovni čas računa. "V razdobju 24. ur, ki se lahko začneja s katerikoli uro, se sme delati samo po osem ur. Ni dovoljeno, da bi določilo podjetje enostransko, naj se dela en dan več, zato pa drugi dan manj, čeprav bi znašal delov-

⁵ Boris Kršev, "Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1923)", *Civitas* 2, št. 1 (2012), str. 115 (dalje: Kršev, "Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1923)").

⁶ Dragana Gnjatović, *Ekonomija Srbije – privredni sistem, struktura i rast nacionalne ekonomije* (Beograd, 2007), str. 92.

ni čas na ta način na teden samo 48 ur."⁷ S tem je bila uresničena stara delavska zahteve po omejitvi delovnega časa. Hkrati je bila v slovenski vsakdan tako uvedena triada: osem ur dela, osem ur prostega časa in osem ur počitka. Življenjski ritem, ki je ostal v veljavi celo dvajseto stoletje in še čez.

Omejitev delovnega časa je bila stara delavska zahteva, ki pa je bila vrsto let neuslišana. Na slovenskem ozemlju je bil delovnik prvič omejen leta 1885, ko so z novelo k obrtnemu zakonu delovno obveznost v tovarnah omejili na 11 ur dnevno. Tako dolge delovne dneve so delavci preživljali v svojih tovarnah vse do konca prve svetovne vojne. Narodna vlada je dokaj hitro in enostransko v sklopu urejanja delavske zakonodaje odredila osemurni delavnik v industriji in rudarstvu s posebno odredbo, ki je pričela veljati 15. januarja 1919. Septembra je nato izšla še uredba osrednje vlade v Beogradu, ki je osemurno dnevno in 48-urno tedensko delovno obveznost v industriji, rudarstvu, trgovini in prometu razširila na celo državo, pri čemer se v dnevni delavnik ni štel odmor, do katerega so bili upravičeni zaposleni. Natančno je bilo določeno, kdaj je dopustno in upravičeno podaljšanje delovnega časa, s kasnejšimi predpisi pa je bilo nujno tudi delavsko soglasje za podaljšanje. Pomembna je bila določba, da mora delodajalec nadurno delo plačati z najmanj polovičnim pribitkom, razen če so se delavci prostovoljno odločili za podaljšanje delovnega dne. Sama zakonska uveljavitev osemurnega delavnika še ni zagotavljala tudi udejanjanja v vseh primerih. Misliti je bilo potrebno tudi na sankcioniranje. Končno so nadzor nad uresničevanjem zakonskih določb leta 1921 poverili inšpekciji dela.⁸

"Zemlja je božja in vaša!"

S temi besedami je regent Aleksander v novoletni poslanici nagovoril kmete, ko je govoril o ukrepih nove države.⁹ Eden od konstitutivnih elementov nove države je bila nedvomno agrarna reforma. V deželi, kjer je bila za večinski del države zemlja temeljni vir preživetja, je bil občutek prikrajšanosti, celo krivice, zaradi obstoječe posestne strukture splošen. Ob koncu prve svetovne vojne ni bilo malo primerov, ko so kmetje kar sami posegli po zemlji, ki naj bi bila veleposestniška. Da bi politično pomirili pritisk in regulirali zemljiške odnose, je bila agrarna reforma še kako potrebna. Šlo je za poseg v lastninske pravice, v čemer se vidi prelomnost dobe, saj je oblast drugače deklarirano varovala pravice in zagotavljala kontinuiteto pravnih in gospodarskih razmerij. Miloš Štibler je zapisal, da je imela država ne samo pravico, temveč tudi dolžnost, da poseže

⁷ "Osemurni delavnik", *Slovenec*, 13. 1. 1919, št. 9, str. 1.

⁸ France Kresal, *Zgodovina socialne politike na Slovenskem* (Ljubljana, 1998), str. 283–288.

⁹ "Razdelitev zemlje", *Slovenec*, 24. 1. 1919, št. 19, str. 1.

v zemljiška razmerja, saj je tako preprečila prvo socialistično revolucijo v kraljevini.¹⁰ Agrarna reforma je bila sprejeta z zadovoljstvom. Časnik *Slovenec* je tako interpretiral:

Pravična razdelitev zemlje je bila od nekdanj najtežavnejša, a tudi najbolj dalekosežna naloga za ureditev družabnih razmer. Zgodovina vseh dob nam pripoveduje o poskusih, urediti zemljiško vprašanje v korist širokih plasti prebivalstva. Sedaj stojimo pred novo ureditvijo zemlje v naših krajih. Ta sicer ne bo splošna, temveč se nanaša le na veleposestva, ki so obstajala že iz stare dobe, se povečala tekom zadnjega pol stoletja ali se pa pridobila v poželjivem vrtincu svetovne vojske. Majhna in srednja posestva ostanejo glasom ravnokar proglašanih načel v naši državi nedotaknjena.¹¹

Zadnji poudarek je bil nujen, saj so se širile različne govorice o obsegu razlastitev.

Agrarna reforma je bila pravzaprav eden prvih ukrepov po prevratu, ki je posegal v obstoječo lastniško strukturo. Napovedalo jo je že "Narodno vijeće" v novembru 1918. Z zakonom iz februarja 1919 so določili, da se "proti pravični odškodnini" razlastijo vse veleposesti v državi. Razlaščeno zemljo naj bi dodelili podeželskemu prebivalstvu brez zemlje in kmetom, ki je niso imeli dovolj. Vsak naj bi je dobil toliko, kolikor bi je zmož obdelati s svojo družino. Glede gozdov so določili, da se poddržavijo vsi večji gozdni kompleksi, kmetom pa so priznali pravice do paše, drv za kurjavo ter do potrebne količine stavbnega lesa.¹² Mnenjski voditelji so določali pričakovanja, da bodo prednost pri dodeljevanju zemlje imeli vojni invalidi ali vdove vojakov, ki bi imeli dovolj otrok in volje za obdelovanje zemlje. Za njimi tudi kmečki posli in delavci. V skupino upravičenih so na Štajerskem vključevali tudi viničarje, ki so jih imeli za primer sramotno slabih gmotnih in življenjskih razmer in ki si zaslužijo svojo zemljo. Že ob razglasu o agrarni reformi je bilo jasno, da v Sloveniji ne bo dovolj zemlje za delitev. Za take primere so videli izhod v t. i. "notranjem naseljevanju" oziroma kolonizaciji.¹³

Poleti 1919 so, istočasno s prepovedjo odtujitve in obremenitve, opredelili veleposest in določili, da se razlasti samo tista zemlja, ki je presegala maksimum. V Sloveniji je to pomenilo 75 ha obdelovalne zemlje, skupno pa ne več

¹⁰ Miloš Štibler, "Agrarna reforma", *Slovenski narod*, 16. 6. 1919, št. 140, str. 1.

¹¹ "Razdelitev zemlje", *Slovenec*, 24. 1. 1919, št. 19, str. 1.

¹² Anton Šapla, "Agrarna reforma", v: *Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva I.* (Ljubljana, 1938), str. 147–164 (dalje: Šapla, "Agrarna reforma"); Olga Janša, "Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama", *Zgodovinski časopis* 18, št. 1–4 (1964), str. 173–189 (dalje: Janša, "Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama").

¹³ "Agrarne reforme", *Slovenec*, 16. 2. 1919, št. 39, str. 1.

kot 200 ha; presežna površina naj bi se razlastila. Upravičenci razlaščene zemlje ne bi dobili v trajno last, temveč v začasni zakup do dokončne uskladitve zakonodaje. Določeni maksimum je v Sloveniji presegalo 208 veleposestev, v skupni površini 200.000 ha.¹⁴ Že pred izvedbo se je veliko govorilo prav o definiciji veleposesti v različnih geografskih predelih. To je bil razlog številnih skrbi na eni strani, na drugi pa upanja, da bo zemlje za delitev več, kot je bilo sprva pričakovano. Uniformne definicije ni moglo biti, ker so bili naravni pogoji za kmetovanje ali gozdarjenje preveč različni. Mediji so tako že vnaprej opozarjali na relativnost opredelitev, da bi stvarno predstavili problem in opozorili na morebitna razočaranja:

Kaj je veleposestvo? Po splošnem naziranju meri majhno posestvo do 5 ha, srednje kmetско posestvo do 20 ha, veliko kmetско posestvo do 100 ha. Kar je več, je veleposestvo. Kajpada trdne meje, kje se neha veliko kmetско posestvo in začenja veleposestvo, ni mogoče natančno določiti. V hribovitih, nerodovitnih krajih še posestvo čez 100 ha ni veleposestvo, dočim žitno polje ali vinogradi v obsegu 100 ha pa zaslužijo označiti za veleposestva.¹⁵

Površina za razlastitev predvidene obdelovalne zemlje je obsegala 30.142 ha, dejansko pa so stare lastnike z odškodnino prikrajšali le za dobro polovico. Od skupne površine razlaščene zemlje so je dve tretjini vzeli desetim veleposestvom v Prekmurju, preostala tretjina pa je ležala v drugih delih Slovenije. Obdelovalno zemljo so razdelili 22000 kmetom; ena kmečka družina je v povprečju dobila bornih 0,66 ha zemlje. Agrarna reforma v Sloveniji je praviloma zajela le tiste, ki niso prevzeli državljanstva nove države. Tudi to je bilo na nek način pričakovano glede na posestno in lastniško strukturo.¹⁶ Že od vsega začetka je bilo javnosti znano, da "usoda, ki bo zadela stara veleposestva, med Slovenci splošno ne bo prizadela državljanov naše narodnosti. Tukaj pridejo v poštev v prvi vrsti Attems, Thurni, Windischgrätzi, Auerspergi, Schönborni itd."¹⁷

Leta 1931 so z Zakonom o likvidaciji agrarne reforme določili, da se v Sloveniji razlastijo tudi gozdovi, ki so sestavljali glavnino slovenskih veleposesti. Za razlastitev so določili 13 gozdnih posesti; lastniki so bili predvsem tuje narodnosti ali tuji državljani. Končno so razlastili le 23.693 ha gozda. Glede na navedeno je nesporno, da agrarna reforma ni imela velikih gospodarskih učinkov,

¹⁴ Šapla, "Agrarna reforma", str. 147–164; Janša, "Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnoma", str. 173–189.

¹⁵ "Razdelitev zemlje", *Slovenec*, 24. 1. 1919, št. 19, str. 1.

¹⁶ Šapla, "Agrarna reforma", str. 147–164; Janša, "Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnoma", str. 173–189.

¹⁷ "Razdelitev zemlje", *Slovenec*, 24. 1. 1919, št. 19, str. 1.

ker je bila vsaj v Sloveniji predvsem politični ukrep.¹⁸ V Sloveniji so to več kot razumeli. Že imenovani Miloš Štibler je bil nedvoumen:

V Jugoslaviji vprašanje agrarne reforme ne izvira iz posestnih razmer v Sloveniji, niti onih v stari Srbiji. Povod izhaja namreč iz razmer v Bosni in Hercegovini, nadalje v Macedoniji, v Hrvatski in Slavoniji ter v Vojvodini. V teh pokrajinah je najti še zemljiške razmere, kakoršne so vladale v Sloveniji pred stoletjem. Eden zemljo obdeluje, drugi pa vleče dobiček v najemninah in raznovrstnih dajatvah v denarju in naturalijah.¹⁹

Dokler so imeli upanje, da bo Slovenija segla tudi na Primorsko, so v okviru agrarne reforme videli priložnost odpraviti kolonat na Goriškem. Štiblerjevo stvarno oceno so kasneje večkrat potrjevali tudi zgodovinarji, ko so zapisali, da je bila jugoslovanska agrarna reforma poleg političnih in socialnih poudarkov hkrati "obračun" z določenim delom agrarnih elit, fevdalnega (tudi tujerodnega) izvora (Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Kosovo). Agrarna reforma je odpravila "polfevdalne odnose" v Bosni in Hercegovini ter na Kosovu. Agrarna reforma je služila tudi "etnični bonifikaciji" v primeru Vojvodine in Kosova, da bi povečali delež srbskega prebivalstva. Med ekonomskimi in socialnimi razlogi je prevladoval ideal kmetije, velike okoli 5 ha, ki naj bi s proizvodnimi potenciali zagotavljala preživetje kmečke družine. Reforma je zajela približno 10 % vseh kmetijskih površin v državi, znotraj tega okoli 20 % obdelovalnih površin. V reformo je bilo vključenih do 12.000 posestev.²⁰

Skušnjave (gospodarskih) elit

Leta 1919 se na družbenem prizorišču pojavita dve osebi, ki sta pozneje igrali pomembno vlogo v gospodarskem življenju. Bili sta znanilec procesa delne zamenjave ekonomskih elit, ki je potekal vse do druge svetovne vojne.²¹ Z Dunaja se je z uradniškega mesta vrnil Ivan Slokar in hitro so ga poslali v Beograd na finančno ministrstvo. A že leta 1920 je bil zopet v Ljubljani, kjer je postal

¹⁸ Šapla, "Agrarna reforma", str. 147–164; Janša, "Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama", str. 173–189.

¹⁹ Miloš Štibler, "Agrarna reforma", *Slovenski narod*, 16. 6. 1919, št. 140, str. 1.

²⁰ John Lampe, *Yugoslavia as a History. Twice there was a country* (Cambridge, 2000), str. 150–152 (dalje: Lampe, *Yugoslavia as a History*).

²¹ Več o tem: Iskra Iveljić in Žarko Lazarević, "The transition of Croatian and Slovenian economic elites into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 143–204 (dalje: Iveljić in Lazarević, "The transition of Croatian and Slovenian economic elites into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes").

direktor Zadružne gospodarske banke, tretje najpomembnejše banke pred drugo svetovno vojno. Ker so bile banke zelo pomembne za financiranje podjetniške pobude, mu je položaj dajal zelo veliko socialno moč, pa tudi politično, saj so v katoliškem taboru veliko dali na njegovo strokovno mnenje.²² Zanimiv je tudi primer Riharda Skubica, ki se je leta 1919 upokojil kot polkovnik avstrijske vojske. Vrnil se je v Slovenijo, se poročil s hčerko kočevskega župana in nenadoma postal direktor Trboveljske premogokopne družbe, največjega podjetja v državi. Njegov ekonomski vpliv je postal zelo velik, sam pa ugledna in premožna javna oseba.²³

Drugače se je godilo do konca prve svetovne vojne zelo ugledni podjetniški družini Tönnies. V spopadu različnih ekonomskih interesov z različnimi političnimi zaledji, so bili Tönniesi šibki. Z novo dobo je njihova družbena avtoriteta usihala ter z njo tudi vpliv in širše razumevanje njihovih interesov. Nemško poreklo jim ni šlo v prid, bilo je priročen razlog za politično in ekonomsko stigmatizacijo v konfliktu kapitalskih interesnih skupin, čeprav so sami bili tudi člani slovenskih društev, Gustav mlajši denimo Sokola, planinskega in gasilskega društva med drugim. V jubilejnih zapisih so priložnostni pisci vedno poudarjali njihov polovični slovenski izvor po mamini strani. Izpostavljali so tudi njihovo socializacijo v pretežno slovenskem okolju. Po letu 1918 se jim prav očetovo poreklo ni več štelo v dobro. Ko je na njihovo proizvodnjo strojev vrgla oči Jadranska banka, se je pokazalo, kako šibak je njihov položaj v novih političnih in ekonomskih razmerah. V letu 1919 so iz banke poslali ponudbo za odkup podjetja za proizvodnjo strojev. Tönniesi so se nameri Jadranske banke postavili po robu, kot tudi drug ljubljanski podjetnik nemškega rodu, Albert Samassa. Tudi njegovo podjetje, znamenito zvonarno, kot so jo prezentirali, so si ogledovali predstavniki Jadranske banke. Družbeno vzdušje ni bilo naklonjeno trmi in ponosu družin Tönnies in Samassa. Jadranska banka je kmalu postavila ultimatum, ki ga lahko povzamemo z besedami prodaja ali propad strojnega podjetja Tönnies (enako Samassa). V enem od poročil je možno prebrati, da se je banka odločila "prevzeti tovarno Kastelic & Žabkar in z grožnjo, da isto povečamo ter da z njo ta nemška podjetja s konkurenco oslabimo ali onemogočimo, pritisnemo na lastnike navedenih tovarn, da nam iste prodajo".²⁴ Namera banke je bila očitna. Načrtovali so odrezati Tönniese od finančnih virov, onemogoči-

²² Žarko Lazarevič, "Dr. Ivan Slokar – zgodovinar, geograf, pravnik, bančnik in izumitelj", *Bančni vestnik*, 51, št. 4 (2002), str. 47–49; Branko Marušič, *Mejačevi iz Komende: slovenska družina v dogajanjih vojne in miru* (Ljubljana, 2009); Iveljić in Lazarevič, "The transition of Croatian and Slovenian economic elites into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes", str. 190–193.

²³ Janez Damjan in Žarko Lazarevič, "Premogovski velikan", *Manager – revija za podjetje*, št. 6 (2011), str. 32–35.

²⁴ Mitja Sunčič, "Bančna udeležba v slovenski industriji med svetovnima vojnama", *Prispevki za novejšo zgodovino* XLVX, št. 1 (2010), str. 96–97.

Ljubljanska kreditna banka, najpomembnejša banka v Sloveniji (dLib.si)

ti jih pri novih naročilih, vzpostaviti močno konkurenco. Razmere so postale še bolj brezupne za Tönniese ali Sammasse, ko je v konzorcij za "slovenizacijo" strojegradnje vstopila še Ljubljanska kreditna banka, največja slovenska in četrta jugoslovanska banka. Prostor možne bančne podpore pri vsakodnevnem poslovanju njihovih podjetij se je tako preteče ožil. V precepu med kupnino, ranjenim ponosom in morebitno izgubo so se Tönniesi (tudi Samasse) oprijeli

pragmatizma. S prodajo strojne tovarne so ohranili vsaj gradbeno dejavnost.²⁵

O socialni mreži Ivana Slokarja in Riharda Skubica, ki jima je omogočila zasedbo pomembnih gospodarskih položajev in vključitev med ekonomsko elito, ne vemo veliko, pravzaprav komaj kaj. Vsekakor sta morala imeti dobro zaslombo, da sta se lahko vrnila. Morda sta bila celo poklicana, da se vrneta. Njun primer kaže, kako velika priložnost se je ponudila v prevratnih letih posameznikom in omrežjem, da so napredovali na družbeni lestvici. Družbeno okolje jim je šlo v prid. Okolje v letu 1919 je bilo zaznamovano z naslednjimi poudarki:

Prva zahteva modernega gospodarskega programa, ki je z narodno samoodločbo spojena, je misel, da mora biti vse premoženje, ki se nahaja na zemlji naroda, tudi njegova last /.../ Zahtevamo nacionaliziranje vsega narodnega gospodarstva, trgovine, industrije in obrti. Danes je skoraj vsa naša zunanja trgovina, veletrgovina in vsa naša industrija v rokah tujcev /.../ Politična neodvisnost se more le tedaj praktično izvesti, ako je tudi glavno premoženje, ki se nahaja na ozemlju naroda, last njegovih članov /.../ Nikakor pa to ne pomeni, da se mora premoženje, kakor posestva, podjetja itd., poddržaviti, ampak da mora narod stremeti za tem, da postanejo posestva, podjetja narodna [t. j. slovenska, op. Ž. L.].²⁶

Besede so bile jasne, tudi mesto objave je bilo pomenljivo. Šlo je za programsko besedilo slovenske liberalne stranke, Jugoslovanske demokratske stranke, ki je v marsičem določala vsakdan v času med obema vojnama. Zvesti sinovi naroda naj bi prevzeli lastništvo gospodarskih subjektov v svoje roke, da bi zagotovili slovenski nacionalni interes. Historična konstanta slovenske nacionalne ideologije je istovetenje slovenskosti lastnikov kapitala, gospodarskih subjektov in drugega premoženja s slovenskim nacionalnim ekonomskim interesom. Še več, to je porok uresničitve slovenskega nacionalnega interesa.²⁷

Take procese je omogočala uredba Narodne vlade predzadnji dan izteka-jočega se leta 1918. Z njo so pod državni nadzor (sekvester) postavili podjetja, stavbe in zemljišča v lasti tujcev. Z uredbo je slovenska vlada nadzoru podvrgla vsa podjetja, ki so dobiček odvajala v tujino, ali pa je sumila, da se želijo izogniti obdavčitvi v Sloveniji. Vse družbe, ki so imele centralo v tujini, so morale

²⁵ Žarko Lazarevič, "Družina Tönnies: podjetništvo in izzivi okolja", v: Žarko Lazarevič, Milanka in Stojan Jakopič, *Stoletje družine Tönnies. Zgodovina in tebiška dediščina* (Ljubljana, 2019), str. 97–112; Iveljič in Lazarevič, "The transition of Croatian and Slovenian economic elites into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes", str. 179–182.

²⁶ "Gospodarski nazor JDS", *Slovenski narod*, 11. 7. 1918, št. 155, str. 1–2.

²⁷ Žarko Lazarevič, "Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. 101–110 (dalje: Lazarevič, "Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne").

odpreti v Sloveniji svoje podružnice. Če so poslovale izključno na slovenskem prostoru, so morale na naše ozemlje prenesti tudi svoj sedež, kot denimo Trboveljska premogokopna družba. V podjetjih, stavbah in na zemljiščih so bili na račun nadzorovancev nastavljeni državni nadzorniki z zelo širokimi pooblastili. Njihova naloga je bila bdeti nad gospodarjenjem in ščititi interese nove države. Pri tem delu so jim morali uslužbenci podjetij ali oskrbniki stavb in zemljišč pomagati in se brezpogojno pokoravati njihovim ukazom. Razmere so se spremenile štiri mesece kasneje, po izidu uredbe osrednje vlade (30. aprila 1919). Le-ta je odredila popis in likvidacijo premoženja tujih državljanov, ki so po srbskih zakonih iz let 1915 in 1916 sodili med podanike Srbiji sovražnih držav; to je tistih, s katerimi se je vojskovala. Duh beograjske odredbe je bil že bistveno drugačen, kajti v nasprotju s slovensko ni zajela imetja vseh tujih državljanov. Beograjska odredba je zajela le tisto imetje tujcev, ki so imeli državljanstvo Srbiji sovražnih držav med prvo svetovno vojno. Po drugi plati pa je odredba osrednje vlade presegala slovensko v določilih, ki so omogočala tudi prevzem tuje lastnine s strani jugoslovanskih državljanov.²⁸ Obe uredbi sta predstavljali podlago za procese nostrifikacij podjetij oziroma "nacionalizacij", kot so jih opredeljevali sodobniki. Spremenjeno družbeno okolje je torej temeljito spreminjalo položaj posameznih pripadnikov ekonomskih elit. Nekateri so dobili nove položaje, kot Slokar ali Skubic, drugi so izgubljali ekonomsko in socialno težo, kot Tönniesi ali Samasse.

Ko je na božični dan leta 1919 Fran Windischer, vpliven gospodarstvenik,²⁹ razmišljal o vidikih podjetništva, je hkrati pojasnil duha dobe. Njegova razmišljanja pojasnjujejo kontekst leta 1919, in sicer v kakšnih okoliščinah sta bila Ivan Slokar in Rihard Skubic vključena v slovensko ekonomsko elito. Pojasnjuje tudi, kaj je grenilo življenje pripadnikom družine Tönnies in njim podobnim na različnih koncih Slovenije. Windischer več kot očitno stoji na stališču, da mora politični osamosvojitvi nujno slediti ekonomska osamosvojitve. Tu je na liniji besed iz leta 1918. Njegove besede so bile neizprosne: "Naša samostojnost bi bila pomanjkljiva in nepopolna, če bi bili neodvisni samo politično, dočim bi v gospodarskem pogledu ostajali v odvisnosti tujine". Prav koncept gospodarske neodvisnosti, lahko tudi koncept nacionalnega interesa, je stal v ozadju procesov nostrifikacij (nacionalizacij). Ker je bil splošen, tudi nikoli povsem nedvoumno definiran, so lahko nanj enotno prisegale vse politične sile.³⁰ Pri

²⁸ Rudolf Marn, "Nacionalizacija in sekvistracija tujih podjetij", v: *Spominski zbornik Slovenije* (Ljubljana, 1939), str. 368–369.

²⁹ Josip Regali, "Windischer, Fran (1877–1955)". *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; dostopno na: www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi841080/#slovenski-biografski-leksikon, pridobljeno: 11. 4. 2020.

³⁰ Lazarevič, "Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne", str. 101–110.

smereh gospodarskega razvoja je Windischer ločeval dve poti, dva pristopa. Najpomembnejša je bila podjetniška aktivnost. Spodbujanje podjetništva, predvsem v industriji, kjer je bil "deficit" slovenstva najvišji, bi morala biti premišljena in ciljna, tudi regulirana, da bi zagotovila "zdravo podjetnost", ki je bila zanj "motor", ki poganja gospodarsko življenje. Druga možnost, ki je dopolnjevala in omogočala prvo, so bile "nacionalizacije" obstoječih podjetij. Tudi tukaj je svaril pred nepremišljenostjo:

Ubijati brezsmiselno obstoječe, ne bi bilo pametno, kakor ne bi bilo preudarno odganjati kapital in pa stare izkušene strokovnjake, če jih ne moremo nadomestiti z res dobrimi silami. Posebno glede kapitala si moramo biti na jasnem, da bo ob obnavljanju gospodarstva zanj izredno velika potreba /.../ se moramo ogibati tedaj, kadar skušamo uveljaviti svoj gospodarski vpliv v onih podjetjih na naši zemlji, ki se sedaj nahajajo v tujih rokah, nepremišljenega šovinizma, in nam mora biti vodnik hladen kupčijski razum /.../³¹

Windischerjeva razmišljanja jasno kažejo kontradiktornost dobe. Na eni strani je bila potrebna odločnost pri zavarovanju lastnih kratkoročnih interesov, v katere je sodil tudi nadzor gospodarstva, vendar je morala biti regulacija premišljena, celo previdna, da bi imela pozitivne učinke še na dolgi rok. Nihali so med privlačnostjo učinkov enostavnih gesel ("gospodarska neodvisnost") in nelagodnostjo kontinuitete gospodarskega razvoja ter socialnih in ekonomskih omrežij. Bal se je, da bi kratkoročni interes zatrl dolgoročne ekonomske potenciale, ki jih je omogočala integracija starih in novih ekonomskih elit.

Breme domoljubja

Habsburška monarhija je v veliki meri veliko vojno financirala z notranjim zadolževanjem. Drugače tudi ni šlo, saj je bila odrezana od mednarodnega trga kapitala med vojno, tako da se je zadolževala pri domačem prebivalstvu. V ta namen so izdajali obveznice, ki so jim rekli vojna posojila. Posojila so bila različnih vrednosti. Najnižja vsota je bila 100 kron, da so lahko zajeli tako rekoč vsakega državljana, tudi ljudi z najmanjšimi prihranki. Obrestno mero so določili na 5,5 %, kar je veljalo za sorazmerno ugodno. Obresti naj bi se izplačevale dvakrat letno, glavnica pa je zapadla v izplačilo po 1. maju 1927. Ob velikem pritisku je bil ob začetnih emisijah odziv prebivalstva in drugih ustanov (podjetij, občin, društev, denarnih zavodov, celo župnij) še velik. V akcijo za vpis

³¹ Janko Hacin, "K valutnemu vprašanju", *Slovenski narod*, 25. 12. 1919, št. 252, str. 1.

C. kr. avstrijski vojaški zaklad za vdove in sirote

Najvišje pokroviteljstvo: Njegovo c. in kr. Apostolsko Veličanstvo
::: KAREL I. in Njeno Veličanstvo cesarica in kraljica ZITA. :::

Z zastopstvom v Najvišjem pokroviteljstvu poverjena: Njeni c. in kr. Visokosti presvetli gospod
generalni polkovnik nadvojvoda Leopold Salvator in presvetla gopa nadvojvodinja Blanca.

Oddelek: Vojno zavarovanje - Deželno mesto: Ljubljana

Podpisovanje VI. avstrijskega vojnega posojila

Zavarovanje na vojno posojilo.

Podpisano vojno posojilo se izplača po preteku 15 ali 20 let podpisatelju samemu, ako pa bi ta poprej umrl, njegovi družini brez vsake obremenitve.

Da se podpiše K 1000[—] vojnega posojila, se plača pri zavarovanju na 15 let na leto le K 49[—], ali na mesec le K 4³⁰, pri zavarovanju na 20 let na leto le K 35[—], ali na mesec le K 3¹⁰. Pa tudi ta malenkostna plačila se znižajo v naslednjih letih vsled obrestnih prebitkov.

Posebne ugodnosti.

1. Z malenkostnimi mesečnimi plačili more vsakdo zajeti vojno posojilo in poskrbeti za svojo družino.
2. Zavarovanja se sprejemajo od 18. do 55. leta brez zdravniške preiskave; nizke zavarovalnine niso odvisne od starosti; plačati ni treba nobenih postranskih pristojbin in doklad.
3. Zavarovanje velja v celem obsegu od prvega hipa naprej tudi za slučaj smrti v vojni.
4. Popoln obrestni dohodek od podpisanega vojnega posojila.
5. Nezapadnost, če se tudi pretrga plačevanje premije; veljavnost in nezapadnost po plačilu prve premije.

Zavarovanje na vojno posojilo je najpopolnejša spojitev absolutno varnega in visoko se obrestujočega varčevanja z družinsko oskrbo, ki je v resnici temeljila in obsežna.

Kdorkoli hoče zadostiti svoji domovinski dolžnosti, naložiti svoje prihranke dobro in povsem zanesljivo in poskrbeti za drage svojce, naj sklene takoj zavarovanje na vojno posojilo!

Zavarovalne predloge sprejemajo deželne in okrajne poslovalnice c. kr. avstr. vojaškega zaklada za vdove in sirote in njih izkazani zastopniki.

Poziv k vplačilu vojnega posojila (Wikimedia Commons)

posojil so vpregli celo šole in otroke. Z leti vojne in naraščajočo ekonomsko izčrpanostjo je postajal uspeh kampanj vpisovanja posojil vedno bolj negotov. Vse do zadnje kampanje od junija 1917 do oktobra 1918, ko, kot sta zapisala Petra Svoljšak in Gregor Antoličič, preprosto ni bilo več kaj posoditi.³²

Vpisovanje vojnih posojil je bilo dejanje javnega izkazovanja domoljubja, zato so se težko izmaknili pritisku. Kako velik je bil obseg vojnih posojil, govori podatek, da so slovenske regulativne hranilnice imele v svojih bilancah ob koncu prve svetovne vojne kar za polovico vseh naložb.³³ Podobno je bilo tudi pri bančnih delniških družbah in združenem kreditnem sektorju. Če prištejemo še prebivalstvo in druge ustanove, je bil krog prizadetih zelo velik. Takoj ob nastanku Kraljevine SHS je tudi to vprašanje prišlo na dnevni red. Ekonomska cena avstrijskega patriotizma s pretečimi izgubami je bila visoka. Pritisk javnosti je naraščal. Soočali so se z vprašanjem, na katerega je opozarjal Milko Brezigar že septembra 1918, ko je priporočal, da je potrebno finančno premoženje konvertirati v stvarno premoženje (nepremičnine, stroje, delnice, živila itd.).³⁴ Opozarjala sta tudi Narodni svet in za njim še Narodna vlada, ko sta svetovala pretvorbo kronskih sredstev v dobrine trajnejše vrednosti.³⁵

V novem okolju ni bilo prav posebnega razumevanja za strahove imetnikov vojnih posojil. Nekaj pomislekov je bilo političnih, nekaj pa stvarnih. Pri političnih je vsekakor potrebno izpostaviti brezbriznost beograjske vlade, saj kot naslednica vlad Kraljevine Srbije ni imela za to nobenega razumevanja. Dolžnosti niso čutili, ker se je s temi posojili financiralo delovanje avstrijskih sil v Srbiji med vojno. Okupacija Srbije ni ostala v prijetnem spominu.³⁶ Nasprotno, bridkosti je bilo veliko. Drugi razlog je bil stvaren. Nova država je v vsakem primeru morala prevzeti dolgove habsburške monarhije po teritorialnem principu in po sorazmernem deležu, kot se je pokazalo kasneje. Pretežni del leta 1919 še ni bilo odločitve o regulaciji dolgov habsburške monarhije, tudi vojnih posojil ne. Zato je bilo slišati različne glasove in je obstajalo upanje, da bodo mogoče vendarle poplačana. A vzdušje in prihajajoče vesti niso bile obetavne, kar je razbrati tudi iz tiska. Ivan Stanovnik, pravnik in politik,³⁷ je tako že februarja ostro polemiziral z zagovorniki odpisa vojnih posojil. To se mu je zdela neza-

³² Petra Svoljšak in Gregor Antoličič, *Leta strabote. Slovenci in prva svetovna vojna* (Ljubljana, 2018), str. 310.

³³ Žarko Lazarevič in Jože Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva* (Ljubljana, 2000), str. 26.

³⁴ Milko Brezigar, *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva* (Celje, 1918).

³⁵ Aljoša Ivanovič, *Od krone do dinarja*. Magistrska naloga. Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta (Ljubljana, 2016), str. 125 (dalje: Ivanovič, *Od krone do dinarja*).

³⁶ "Nov pokret glede vojnega posojila", *Slovenski narod*, 13. 12. 1919, št. 242, str. 1.

³⁷ Uredništvo, "Stanovnik, Ivan (1891–1978)". *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; dostopno na: www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi602882/#slovenski-biografski-leksikon, pridobljeno: 11. 4 2020.

slišana krivica, ki bi prizadela predvsem male ljudi. Ker so imeli tudi denarni zavodi in druge ustanove velike vsote, bi nastala tudi ogromna narodnogospodarska škoda. Vojna posojila so bila namreč "narodno" premoženje, ki bi se najprej pokazala v bankrotu številnih bank, hranilnic in kreditnih zadrug, nenaдомestljivo pomembnih za gospodarski razvoj Slovenije. Nato je začel nizati moralne razloge z opozarjanjem na razmerje med državljanom in državo, saj so ljudje zaupali denar državi. Zastavljal je dilemo lojalnosti, če nova država prezre izplačilo vojnih posojil.

Ne pozabimo pri tem, da človek ostane človek. Kdor je bil dober državljan v bivši Avstriji, moder gospodar zase in z umevanjem splošnih ali državnih potreb, bo tega prepričanja ostal tudi v novi Jugoslaviji, samo svojo zvestobo je prenesel na nov državni organizem. Dobrih državljanov bo pa naša država posebno potrebovala.

Predlagal je popis obveznic, tudi žigosanje po vzoru na krone, da bi ugotovili natančno vsoto posojil.³⁸

Država bi morala prevzeti vsaj vojna posojila v nominalnem znesku, ki so bila v lasti jugoslovanskih državljanov. Vsakemu bi priznali le tiste, ki jih je sam vplačal. Sklicevali so se tudi na načelo pravičnosti, da morajo breme vojne nositi vsi družbeni sloji enakomerno, primerno premoženju in dohodkom. V ta namen bi izključili "(židovske) špekulante, vojne dobičkarje in kapitaliste". Država naj bi si tako pridobila zaupanje, ki bi ga unovčila ob novem notranjem zadolževanju. "Če ljudje vidijo, da so državna posojila tudi takrat še varna, ko država propade, bodo dobili tudi v našo državo neomajno zaupanje in ji bodo radi dali posojil, ki jih potrebuje."³⁹ Ob koncu leta 1919, ko je bilo bolj ali manj jasno, da novi državi ne bo mar za avstrijska vojna posojila, je pisec v *Slovenskem narodu* ocenjeval, da naj bi imeli v Sloveniji za približno 400 milijonov kron⁴⁰ vojnih posojil. Ocenjena vsota je bila vsekakor zelo visoka, saj so ob žigosanju ugotovili, da je bilo na ozemlju Narodne vlade (brez Prekmurja) v obtoku za 603 milijona kron⁴¹.

Vprašanje vojnih dolgov habsburške monarhije je bilo odločeno s senžermensko pogodbo. V členu 205 je določala, da bi morale države naslednice popisati (žigosati) obveznice vojnih posojil na svojem ozemlju, a brez opredelitve roka. Žigosane obveznice bi morali potem predati reparacijski komisiji, imetnikom pa dati potrdila o lastništvu (certifikate). Države naslednice s

³⁸ Ivan Stanovnik, "K poglavju o vojnih posojilih", *Slovenec*, 13. 2. 1919, št. 36, str. 1.

³⁹ Ivan Stanovnik, "K poglavju o vojnih posojilih II.", *Slovenec*, 8. 3. 1919, št. 56, str. 1.

⁴⁰ "Nov pokret glede vojnega posojila", *Slovenski narod*, 13. 12. 1919, št. 242, str. 1.

⁴¹ Ivanovič, *Od krone do dinarja*, str. 44.

tem ne bi prevzele nobenih obveznosti. Avstrijska država je bila dolžna prevzeti odgovornost le za obveznice, ki so bile v lasti posameznikov ali ustanov izven ozemlja nekdanje habsburške monarhije. Aljoša Ivanovič je v svoji detajlni študiji zapisal, da "so bile obveznice vojnega dolga na območju bivše avstro-ogrske monarhije razveljavljene, vsaka vlada se je samostojno odločila, ali želi prevzeti posamezne obveznosti iz tega naslova ali ne".

Neenotnost glede obveznic vojnih dolgov je bila prisotna tudi v Sloveniji sami. Že na zasedanjih gospodarskega sveta je bilo slišati stališča, da jih ne bodo prevzemali, a tudi, da jih je nujno posvojiti in izplačevati. Narodna vlada se je nato v začetku novembra 1918 odrekla odgovornosti za avstrijska vojna posojila. Stališče ni bilo priljubljeno, zato je Narodna vlada stališče spremenila in terjala priznanje ter prevzem obveznosti za obveznice vojnih posojil. Prišlo je celo do protestov prebivalstva. V Kandiji so prebivalci demonstrirali proti dvigu občinskih dajatev za pokritje odpisa vojnih posojil. V Dolenjskih Toplicah pa so terjali izplačilo vplačanih posojil. V skladu z mirovno pogodbo so se popisi obveznic vojnih posojil izvajali od jeseni 1920. Jugoslovanska vlada se ni čutila dolžno, da prevzame dodatno finančno breme. Odpisi vrednosti so šli v breme imetnikov obveznic vojnih posojil. Kmalu je vprašanje vojnih posojil šlo z dnevnega reda, povojna hiperinflacija v Avstriji je naredila svoje, vrednost obveznic vojnih posojil je povsem razvrednotila.⁴²

Boj za krono

Leta 1919 so še vedno plačevali s kronami, čeprav te krone niso bile več enake avstrijskim, četudi je šlo za iste bankovce. Že januarja, ko so žigosali bankovce, je nastala t. i. "jugo krona". Ravno vprašanje nacionalne monete je bilo osrednje gospodarsko vprašanje, ki je zaposlovalo javnost. Če so bili procesi nostrifikacij, delno tudi agrarne reforme, zaradi ujemanja interesov elit še nesporni, je bilo pri vprašanju valutne reforme, to je zamenjavi kron, drugače. Valutna reforma je že leta 1919 pričala o realnih političnih sentimentih in o močno razdvojeni državi. Idealizirana podoba nove državne skupnosti je pri valutni reformi nasedla na čereh različnih interesov med dvema deloma države. Kot stranska posledica so vzniknili argumentacije in diskurzi, ki niso izgubili na aktualnosti vse do razpada jugoslovanske države. Razhajanja so bila velika že od prvih korakov naprej. Kako naj bo drugače, ko pa je imel krone vsakdo dnevno v rokah in v žepih. V kronah so se izražali družbeni statusi, premoženja in življenjske ravni. Vsaka sprememba, četudi majhna, se je takoj dotaknila vsakega prebivalca Slo-

⁴² Prav tam, str. 65, 111–114.

Razglas
o nadaljevanju žigosanja bankovcev
(popirnatga denarja) avstro-ogrske-
ga izvora v Ljubljani.

Vsled ukaza ministra za finance v Beogradu podaljša se rok za žigosanja bankovcev (popirnatga denarja) avstro-ogrskega izvora do vštete 2. dne februarja 1919.

Sporazumno s predsedstvom SHS finančnega deželnega ravateljstva naznanja, oziroma odreja zatorej mestni magistrat sledeče:

Vsak avstro-ogrski bankovec, ki do vštete 2. dne februarja 1919 ne bo ožigosen, izgubi vsako vrednost.

Žigosanje bankovcev se nadaljuje za vse v Ljubljani stanujoče posestnike popirnatga denarja od torke, dne 21. januarja do vštete nedelje dne 2. februarja 1919.

Popirnat denar se bo žigosal zgoraj omenjene dni izimši petka 24. in petka 31. januarja 1919, ki sta na razpolago za krušne komisije, samo še pri osmih komisijah, in sicer le od 9. ure zjutraj do 1. ure popoldne. Te komisije so:

Za I. okraj: komisija v Mestnem domu, mala dvorana (načelnik Ludovik Dermelj).

Za II. okraj: komisija na magistratu, občinska dvorana (načelnik Jernej Boltar).

Za III. okraj: komisija krušni lokal v Cerkveni ulici šte. 21 (načelnik Simon Punčuh).

Za IV. in V. okraj: komisija v Narodnem domu, mala dvorana (načelnik Arnošt Bezenšek).

Za VI. okraj: komisija v Rokodelskem domu, Komenskega ulica št. 12 (načelnik dr. Franc Detela).

Za VII. okraj: komisija krušni lokal v gostilni Petra Štepica v Sp. Šiški (načelnik Ivan Petrič).

Za VIII. okraj: komisija v Jubilejski ubožnici, Japljeva ulica šte. 2, jedilnica (načelnik Ivan Lokar).

Za IX. okraj: komisija v krušnem lokalu pri Marenčetu, Dolenjska cesta 20 (načelnik Anton Likozar).

Poleg tega imajo pravico bankovce žigosati tudi še sledeči zavodi in blagajne:

1. Mestna hranilnica ljubljanska;
2. Kranjska hranilnica;
3. Hranilnica kmečkih občin;
4. Kmetška posojilnica ljubljanske okolice;
5. Ljudska posojilnica;
6. Filijalka avstro-ogrske banke;
7. Kreditni zavod za trgovino in obrt;
8. Jadranska banka;
9. Ljubljanska kreditna banka;
10. Kranjska deželna banka;
11. Splošna prometna banka;
12. Češka industrijalna banka;
13. Ilirska banka;
14. Kranjska deželna blagajna;
15. Mestna občinska blagajna.

Predpisi o načinu žigosanja ostanejo neizpremenjeni.

Ves popirnat denar, ki ne bo do vštete 2. dne februarja 1919 do 1. ure popoldne ožigosen (stempljan), izgubi vsako vrednost in ga nobena javna blagajna v Jugoslaviji ne bo več sprejemala ali zamenjavala.

Mestni magistrat ljubljanski.
dne 16. januarja 1919.

Poziv k žigosanju
kron (Slovenec, 18. 1.
1919, št. 14, str. 6)

venije. Da so kronam šteti dnevi, je bilo jasno že od oklica nove države decembra 1918, povsem pa od objave senžermenske mirovne pogodbe. Eden od členov je določal, da morajo države kronске valute po žigosanju v roku enega leta veljavnosti mirovne pogodbe zamenjati krone za svoj lasten denar – "ob pogojih, ki jih bodo same ustvarile". Ureditev je bila neizogibna, nujno je bilo potrebno zaščititi imetnike kron pred razvrednotenjem denarja in s tem vrednosti njihovih finančnih premoženj in vsakodnevnega dela. Tako se je razumelo s slovenskega (tudi hrvaškega, bosanskega ali vojvodinskega) konca. Po vojni

se emisija kron namreč ni ustavila, sveže natiskane krone so se zlivale na jugoslovansko ozemlje iz Avstrije in Madžarske ter slabile razmerje krone do dinarja kot bodoče valute. Ravno leto 1919 je bilo tisto, ki je prineslo zgradbo končne odločitve, vse ostalo so bile potem samo še tehnične podrobnosti.

Monetarna reforma se je začela januarja 1919, ko je Narodna vlada po navodilih osrednje vlade pripravila ustrezne predpise za uresničevanje prepovedi uvoza kronskih bankovcev in za žigosanje zatečenih kron. Žigosanje so opravili od 13. januarja do 2. februarja 1919. Tako je nastala "jugo krona", ki se je ločevala po žigu finančnih, policijskih in občinskih oblasti, včasih celo vojaških. Žigi so bili različnih barv, na različnih mestih, v raznih jezikih (tudi tujih) in raznih velikosti.⁴³ Ni jih bilo težko ponarejati, kar se je nemalokrat dogajalo. Hkrati je višja vrednost "jugo krone" spodbujala nelegalen dotok v jugoslovansko kronsko območje. Zato so prešli na kolkovanje kron, to je lepljenje posebnih kolkov na pravilno žigosane kronske bankovce po 1000, 100, 50 in 20 kron. Istočasno so odtegnili petino vrednosti vsakega bankovca, za kar so imetniki dobili potrdilo, ki so ga osebno lahko uporabili pri plačilu davkov. Vsote do 1000 kron so kasneje izplačali v gotovini, višje so zamenjali za 3 % državne obveznice.⁴⁴ Odtegnjena petina je bila je prisilno notranje posojilo državi. Kolkovanje je v Sloveniji ob zaprtih mejah potekalo v prvih dveh tednih decembra 1919.⁴⁵

Poznavanje obsega kronske denarne mase, kar so bolj ali manj dosegli s kolkovanjem, je le kratkotrajno olajšalo žolčne prepire o zamenjavi. Po daljših razpravah v gospodarsko-političnih krogih je prevladalo mnenje, da je najboljše merilo za menjavo razmerje borznih tečajev krone in dinarja. Ko se je borzni tečaj ustalil na razmerju 4 krone za 1 dinar, so z odlokom iz februarja 1920 to potrdili kot menjalno razmerje. Aljoša Ivanovič je po natančni analizi pravnih predpisov in arhivskega gradiva prepričljivo ugotovil, da je bilo že iz objave o kolkovanju mogoče razbrati menjalno razmerje med krono in dinarjem v razmerju od 3:1 do 5:1,⁴⁶ kar potrjujejo tudi medijski zapisi iz decembra 1919.

O odmevih valutne problematike in polemikah v tisku bi lahko napisali poseben članek, saj je bilo objavljenih veliko različnih stališč v vseh mesecih leta 1919. Vse zapise je družila želja po ugodnem tečaju menjave, da ne bi prišlo do razvrednotenja finančnega premoženja. Že odpis obveznic vojnih posojil, kot smo videli, je obveljal za krivico. Druge krivice si niso želeli, čeprav so jo slutili. Menjavo v razmerju en dinar za eno krono so imeli za optimalno, saj se tako ne bi spreminjala razmerja v državi. Vse vidike polemik in tudi nastalih zamer je natančno predstavil Janko Hacin na zadnji dan leta 1919. Janko Hacin je dobro

⁴³ Prav tam, str. 23–55.

⁴⁴ Prav tam, str. 89.

⁴⁵ Prav tam, str. 73 in dalje.

⁴⁶ Prav tam, str. 74.

poznal predmet razprave. Veljal je za ekonomskega in finančnega strokovnjaka, zlasti za nasledstvena finančna vprašanja. Bil visok uradnik vlade v Beogradu in kot izvedenec član mednarodnih pogajalskih delegacij. Vsakdanji kruh je služil v Prvi hrvatski štedionici.⁴⁷ Njegove besede so bile odločne, prevečalo jih je ogorčenje. Ker v delu članka Hacin sintetično povzema prevladujoče stališče v Sloveniji in celovito presoja razmere, ga navajam v dolgem citatu:

Ko so Srbi koncem leta 1918 zopet prišli v svojo domovino, tam niso našli v prometu dinarjev ampak krone. Za te krone so srbijanski seljaki morali prodajati svoje poljske pridelke pod resnično ceno, ravno tako kakor naši kmetje. Krone so tvorile tudi bogastvo srbijanskih vojnih dobičkarjev, ki so delali velikanski profit iz kupčij z našimi oblastmi prav tako kakor naši vojni dobičkarji. Vrnivše se srb-ske oblasti so krone zamenjale za dinarje in to v razni relaciji; najpreje v razmerju 1:1, potem 1:0,8, potem še neugodnejše. Čim bolj se je srb-ska vojska bližala nek-danji avstro-ogrski meji, tem manj je bila vredna krona. Pomniti pa moramo, da ta relacija ni dosegla nikdar niti razmerja 1:2, dokler so se krone zamenjevale le v Srbiji. Še le, ko je bilo treba zamenjati krone, ki so se nahajale na osvobo-jenem jugoslovanskem ozemlju, se je našlo naenkrat uradno razmerje 1.3, ki je pa pozneje, ko se je 'odtegnilo prometu' 20 %, postalo še neugodnejše in ima pri definitivni zamenjavi doseči relacijo 1:4.

Stoji torej, da so Srbijanci dobili svoje dinarjev za krone v razmerju, ki je bilo ugodnejše od 1:2 in da jih hočejo vsiliti nam v razmerju 1.4. Na tem principijelnem dejstvu ničesar ne izpremene izjeme, v katerih bodo Srbijanci, ki so se z zamen-javo krone v dinar zakasnil, priseljeni zamenjati svoje krone po isti relaciji, kakor naši bivši avstro-ogrski podaniki.

Pri določevanju razmerja med krono in dinarjem se merodajni krogi pred javnostjo sklicujejo licemerno celo na kurz krone na belgrajski borzi, češ, da je isti merodajen za relacijo krone in dinarja. In vendar je kurz krone na belgrajski borzi odvisen od vestij, ki jih dobijo belgrajski špekulantje o načrtu finančnega ministrstva o zamenjavi krone za dinar. Kadar se čuje, da bo relacija 1:3, najde-mo to relacijo tudi na beograjski borzi, kadar pa se govori o razmerju 1:5, tudi ona sumljivo teži k temu razmerju. Pri tem delujejo deloma tudi krediti, ki jih mi dovoljujemo Beogradu. Čim večje kredite dovoljujejo naše banke Beogradu, tem večje množice kron so v Beogradu na razpolago in tem lažje ondotni špekulantje tlačijo kurz krone. Osvobojeni jugoslovanski kraji, torej posestniki kron, so izvoz-ili v Srbijo tekom zadnjega leta neprimerno večje količine blaga nego so ga oni

⁴⁷ Uredništvo, "Hacin, Janko (1884–1956)". *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; dostopno na: www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi221795/#slovenski-biografski-leksikon, pridobljeno: 10. 4 2020.

dobili iz Srbije. Da se to blago ni plačalo v kreditih, temveč v gotovini, bi nam ne bilo treba čuti vsak dan, da v Beogradu 'švabskega' denarja nikdo ne mara.

Ne grajamo naših bank, ker so dovolile kredite, ali ne moremo soglašati s tem, da se razmere na beogradskem denarnem trgu, ki so direktne posledice naših kreditov, zlorablajo proti nam.

K temu prihaja še dejstvo, da je vsled cincanja vlade v valutnem vprašanju in neodločnega držanja naših zastopnikov tudi naše občinstvo prišlo deloma ob zaupanje v krono in tezavrira deloma v dinarjih, deloma v tujih valutah mesto v kronah /.../

Kaj naj se doseže z relacijo 1:4? Ozdravljenje valute? Dokler so naše finance v takem redu, kakor doslej, ni moči niti misliti na resnično dobro valuto. Kar bomo dosegli z zmanjšanjem cirkulacije denarja, brezdvomno pokvari okrepitev separatističnih tendenc, ki jih bode brezdvomno povzročila reforma sama, kakor zlasti njene daljše posledice /.../ Rad bi videl, kako bodo naši osvobojeni kraji gledali na kraje, zasedene po Italijanih, kjer so prebivalci dobili za vsako krono 60 centisimov, s katerimi si lahko vsak dan nabavijo skoro poldrugi dinar, dočim naj bi osvobodenci nam plačali za vsak dinar štiri krone.

Ali se ne bojite, da se posestniki kron ne vklonijo? Ali bodo še radi plačevali davke državi, ki jim brezpravno hoče konfiscirati tri četrtine gotovine. Vse to bo gotovo tako zmanjšalo naš mednarodni kredit, da bo tendenca kurza novega dinarja proti sedanjemu kurzu krone neodoljiva.

Hočete li s tem izboljšati državne finance? Kako je to izboljšanje, ako nosimo še dalje vsa neznosna bremena mednarodnega značaja, najlažjih obstoječih napram lastnim podanikom, pa se oprostimo? To znači napoved državnega finančnega poloma ali le z posestnike krone in nezaslišano favoriziranje vseh drugih državnih upnikov.

Te vrste se mi je zdelo potrebno napisati, ne da delam gospodom v Beogradu težave, ali da rešim svoje vojne dobičke, ki jih nimam, nego da prepričam tega ali onega, da je relacija, ki jo nameravajo, krivična, nemogoča in nevzdržljiva v interesu države same /.../⁴⁸

K tem besedam ni veliko dodati, slikovito predstavljajo konceptualne razlike, dejstva in občutke mnenjskih voditeljev. Splošna je ugotovitev, da so se imetniki kron na jugoslovanskem ozemlju nekdanje habsburške monarhije z menjavo, ko so za štiri krone dobili en dinar, težko sprijaznili. Kot je izpostavil Hacin, so se počutili ogoljufane, menjava naj bi njihovo premoženje razvrednotila. Ni bilo malo glasov o namenskem siromašenju jugoslovanskih prebivalcev nekdanje monarhije. Osrednjo vlado so dolžili, da je namenoma razvredno-

⁴⁸ Janko Hacin, "K valutnemu vprašanju II.", *Slovenski narod*, 31. 12. 1919, št. 255, str. 1.

tila krono, ko ni učinkovito preprečila vnosa kron iz drugih držav kronskega območja; ko je dala v obtok petino ob kolkovanju zadržanih kron; ko je dala v obtok krone, ki jih je dobila od dunajske centralne banke za zamenjavo poškodovanih bankovcev, ne da bi dejansko poškodovane bankovce zamenjala in vrnila dunajski centralni banki. Največja zamera pa se je nanašala na odločitev, da so krone na ozemlju nekdanje Kraljevine Srbije menjali v bistveno ugodnejšem razmerju. Upoštevali so interese tamkajšnjega prebivalstva. Zadnji menjalni tečaj za srbske imetnike kron (2:1) bi še lahko sprejeli za korekten kompromis, da bi ga lahko uporabili na celotnem ozemlju nove države.⁴⁹ Še več pomislov je zbujala dolgoletna odsotnost hrvaških delničarjev v centralni banki, ki je nastala s preoblikovanjem srbske Narodne banke v Narodno banko Kraljevine SHS.⁵⁰ Razprave o valutni reformi je slikovito povzel Jože Šorn z besedami, da je bilo razumljivo, da so bili vsi kraji kronskega področja za relacijo 1:1, ker so v novi državi hoteli ostati relativno bogatejši in da so bili kraji dinarskega področja za relacijo 1:6, tudi 1:10, v korist dinarja, ker niso hoteli primerjalno biti še siromašnejši, kot so bili neposredno po vojni.⁵¹ Divergentnost stališč je bila razumljiva, saj so se skozi menjalno razmerje določali relativnostni ekonomski položaji posameznih regij. Določala se je ekonomska konkurenčnost posameznih regionalnih ekonomij v novi državi. Nova razmerja so v veliki meri sovpadala z etničnimi delitvami. Na ravni političnega diskurza se že na samem začetku utrdi percepcija ekonomske zapostavljenosti Slovencev v okvirih jugoslovanske države. Učinki monetarne reforme so bili torej še kako dolgoročni. Janko Hacin se tako ni motil.

Priložnosti časa

Z nacionaliziranjem krone (žigovanje in kolkovanje) so ustvarili pogoje za oblikovanje jugoslovanskega nacionalnega gospodarskega območja. Ob tem so seveda morali tudi nadzorovati mejo in pretok blaga. Marca 1919 je beograjska vlada razširila veljavnost srbskega protekcionističnega carinskega zakona na celo državo. Zakon je bil v veljavi vse do leta 1927, ko je bil sprejet nov carinski zakon. Oba zakona je združevala enaka intenca, to je omejevanje tuje konkurence na domačem trgu, da bi jugoslovansko gospodarstvo prej doseglo mednarodno konkurenčnost, država pa hitrejši gospodarski razvoj. Carinske

⁴⁹ Kršev, "Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1923)", str. 113–124.

⁵⁰ Mira Kolar Dimitrijević, *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941* (Zagreb, 2013), str. 138–158.

⁵¹ Jože Šorn, "Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama", v: *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1975), str. 686–699.

obremenitve uvoženih dobrin so bile različno postavljene, odvisno od razvitosti posameznih panog, v povprečju je npr. v kmetijstvu znašala polovico vrednosti, medtem ko so bile pri industrijskem blagu obremenitve v povprečju določene na četrtino vrednosti.⁵² Med najmanj obremenjene uvozne artikule so sodile investicijske dobrine, ki v času med obema vojnama niso bile najvišje stopnje. Kraljevina SHS naj bi bila med zmernejšimi pri postavljanju carinskih pregrad med vzhodnoevropskimi državami.⁵³ Z nastankom Kraljevine SHS je nastopila strukturna sprememba. Velik del nekdanje notranje trgovine se je leta 1919 spremenil v mednarodno menjavo, nekdanja mednarodna menjava pa v notranjo trgovino. Oddaljevanje Slovenije od svojega dotedanjega naravnega ekonomskega zaledja je bil počasen proces. V dvajsetih letih so nekdanji jugoslovanski predeli habsburške monarhije še vedno imeli več ekonomskih stikov s preostalim ozemljem nekdanje monarhije kot s Srbijo.⁵⁴ Drugače tudi ni moglo biti, saj vzpostavljenih tokov znanja, poslovnih in človeških vezi, kapitala in blaga ni bilo mogoče hitro odpraviti.

Novonastale razmere so imele kratkoročne in dolgoročne posledice. S stališča leta 1919 sta s podjetniške plati zanimiva dva primera. S špedicijskim podjetjem in banko želim prikazati izzive prostora in podjetniške strategije že ob prvem koraku vstopanja v novi prostor. Leto 1919 je bila velika spodbuda za Anteja Groma, upokojenega carinskega inšpektorja. Nova država je pomenila tudi spremenjene pogoje poslovanja. Ante Grom je bil dovolj samozavesten, da je začel leta 1919 snovati novo podjetje in ga leto kasneje tudi registriral. Začutil je, da je lahko njegovo znanje carinskih in logističnih storitev v novih razmerah veliko vredno. Razkosanje Slovenije na štiri nacionalne prostore je v mednarodni menjavi predstavljalo veliko oviro. Množica predpisov, ne samo carinskih, se je silno povečala. Imeti sprotni pregled nad regulativo, ki je določala okvire poslovanja s posameznimi državami, je bilo za večino slovenskih podjetnikov skoraj nemogoče. Povpraševanja po tovrstnih intelektualnih storitvah je bilo veliko, ponudbe pa zaradi pomanjkanja izkušenih ljudi izjemno malo. Razmere so bile torej več kot spodbudne in v takih okoliščinah je na poslovno pot stopil Ante Grom. V posrečenem spletu ustvarjalne potence in razvojne vizije je zamenjal utečeno mirnost in predvidljivost upokojenskih dni z dražjo ponovno oživiljeno gospodarsko aktivnostjo. Življenjska zrelost in spoznanje, da podjetniško udeleževanje ni ravna pot do uspeha, temveč da obstajajo povsem enake možnosti za neuspeh, sta mu narekovala tudi obliko registracije dejavnosti. Odločil se je za družbo z omejenim jamstvom, v primeru ponesrečenosti bi torej izgubil le tisto, kar je vložil v podjetje, njegovo oziroma družinsko premoženje pa bi osta-

⁵² Albin Ogris, *Trgovinska politika* (Ljubljana, 1932), str. 323.

⁵³ Lampe, *Yugoslavia as a History*, str. 152.

⁵⁴ Prav tam.

lo nedotaknjeno. Previdnost se je z leti izkazala za odvečno, kajti svetovanje, carinsko-posredniški posli in mednarodna špedicija so se po začetnih težavah hitro utekli, podjetje je dobro delovalo. Od leta 1922 pa je Ante Grom še razširil ponudbo svojega podjetja z zastopstvom Mednarodne družbe spalnih vagonov, ki je potom Simplon-Orient Expresa in drugih mednarodnih hitrih vlakov odpremljala ekspresne pošiljke. Za uspešno izvrševanje prevzetih del je Grom vzpostavil gosto mrežo predstavništev svojega podjetja in poslovnih stikov s podobnimi podjetji v vseh večjih jugoslovanskih krajih, a tudi v tujini. Ante Grom je bil po petih letih dela lahko zadovoljen, v tek je spravil donosno podjetje, ki ga je zaradi teže let z lahkim srcem in mirno vestjo predal svojemu sinu Srečku, ki je nadaljeval očetove posle po prvotno načrtani viziji.⁵⁵

V drugem primeru podjetniških priložnosti predstavljam Ljubljansko kreditno banko, največjo in najpomembnejšo banko do druge svetovne vojne. Z razpadom habsburške monarhije so se razmere za banko močno spremenile. Korporacijsko omrežje in poslovne prakse je morala prilagoditi novemu prostoru. A tudi njeni partnerji so šli po isti poti, kar je pripeljalo do kolizije interesov. Banka je v novem okolju postala bistveno samozavestnejša, tudi ambiciozna. Značilne so besede, ki jih je zapisal kronist za leto 1918:

V decembru t.l. smo provedli zvišanje delniške glavnice od KJ 10 na KJ 15.000.000, in sicer to pot brez državnega odobrenja. Kljub ponovnim utemeljenim prošnjam je bivša avstrijska vlada zavlačevala podelitev tozadavnega dovoljenja in šele državni preobrat je omogočil to, že davno nujno transakcijo. Nove razmere na politično-gospodarskem polju so nam omogočile, da se v večji meri udeležujemo pri industriji in veletrgovini in smo se v tem letu udeležili pri ustanovitvi Strojnih tovarn in livarn d.d. v Ljubljani, pri Hotelskem i kupališnem društvu 'Jadran' na Bakru, Brodogradilištu, Reka-Sušak, konzorciju 'Preluka' na Reki in sodelovali pri zvišanju delniške glavnice Srpske narodne banke v Sarajevu. Pri vseh te h navedenih transakcijah smo sodelovali zlasti v družbi z domačimi denarnimi zavodi. Nadalje se je sklenilo, udeležiti se pri Hrvatski trgovinski banki d.d. v Zagrebu, s čimer smo pridobili ta zavod kot svojo afilacijo na Hrvaškem.⁵⁶

Tudi leto 1919 ni bilo drugačno:

Dne 14. januarja 1919 je odobrila eksekutiva udeležbo pri I. državnem posojilu, t.j. pri 4% bonih ministrstva financ v Beogradu v znesku KJ 210.000.000. Dne 25. jan-

⁵⁵ "Oris nekaterih važnejših kulturnih in gospodarskih ustanov in podjetij", v: *Spominski zbornik Slovenije* (Ljubljana, 1939), str. 626.

⁵⁶ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Zbirka Muzeja denarnih zavodov, Kronika Ljubljanske kreditne banke, leto 1918.

uarja 1919 je odobril upravni svet nakup hotela 'Erzherzog Johann' v Mariboru v svrhu delne adaptacije za našo novo tamošnje podružnico. V predstojništvo slednje se je imenovalo gg.: ing. Fran Pahernik-a iz Vuhreda, Vilko Berdajs-a, Maribor in ing. Milan Lenarčič-a, Josipdol. Dne 11. aprila t.l. je odobrila eksek. Udeležbo pri Društvu za promet zemaljskim proizvodima d.d., Zagreb. Dne 25. junija 1919 (eksek.) je bilo sklenjeno sodelovanje pri Gradjanski banki v Beogradu, da s tem pridobimo svojo stalno zvezo na tem važnem tržišču.

V času od 1.–31. avgusta 1919 se je vršila subskripcija glede zvišanja naše delniške glavnice od Kj15 na Kj20.000.000 z zelo ugodnim rezultatom. (Kurz za stare delničarje Kj 650, za nedelničarje Kj800). V seji upr. sv. dne 30. novembra t.l. se je v načelu odobrilo udeležbo pri nacionalizaciji znanih papirnic "Leykam-Yosefsthal" v Sloveniji, ki se bodo spremenile v novo podjetje: 'Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode d.d.' s sedežem v Ljubljani. V isti seji se je odobrila ustanovitev nove podružnice v Borovljah, katero željo je izrekla vlada sama, v podporo tamošnjega slovenskega življa. Dne 16. decembra t.l. (eksek.) se je odobrila udeležba pri Kemični tovarni d.d. Šoštanj. Dne 21. decembra t.l. se je vršil izredni občni zbor banke v svrhu odobritve nadaljnega zvišanja delniške glavnice od 20 na 30 milijonov Kj. Upravna seja (isti dan) je določila pogoje te nove emisije. Obenem se je sklenilo, na predlog ravnatelja, g. Tykač-a, pospešiti predpriprave za stavbo nove bančne palače na Dunajski cesti.⁵⁷

Zapisa za december 1918 in celo naslednje leto kažeta, kljub suhoparnemu navajanju dejstev, izjemno veliko investicijsko aktivnost banke, ki se je povrh vsega pripravljala na gradnjo novega sedeža banke, palače, kot so rekli takrat.

Banka je bila v zagonu in predstave o njeni prihodnosti v novi državi so jo hitro pripeljale v spor z Živnostensko banko, ki je bila pomemben delničar Ljubljanske kreditne banke. V Ljubljani so si želeli več maneverskega prostora, želeli so se izmakniti praškemu nadzoru, niso več želeli biti samo izpostava Živnostenske banke predvsem zaradi prakse, da je Živnostenska banka na svoje podružnične banke prenašala tvegane in dubiozne naložbe. Z nastankom jugoslovanske države je tudi Živnostenska banka morala spremeniti svoje ravnanje. Z razumljivo željo po obvladovanju in centralizaciji poslovanja svojih podružnic ter morebitni koliziji poslovnih politik so oblikovali tudi predlog o združitvi Ljubljanske kreditne banke in Hrvatske zemaljske banke, ki so jo kasneje z ekspanzijo preimenovali v Jugoslovensko banko, popularno imenovano tudi Jugobanka. Tega v Ljubljani niso sprejeli z naklonjenostjo, saj so načrtovali in tudi že od leta 1918 izvajali strategijo samostojnega nastopa na jugoslovanskem trgu. Niso se želeli spustiti na raven lokalne podružnice neke banke s sedežem

⁵⁷ ZAL, Zbirka Muzeja denarnih zavodov, Kronika Ljubljanske kreditne banke, leto 1919.

Koledar Ljubljanske kreditne banke (dLib.si)

v Zagrebu. V tej slutnji se verjetno niso motili, saj bi bil sedež banke prav gotovo v Zagrebu, ki je v tem času predstavljal najmočnejši jugoslovanski finančni center. In od tam bi bilo Živnostenski banki neprimerno lažje in bolj učinkovito voditi jugoslovanske poslovne operacije. Navsezadnje pa so pri Ljubljanski kreditni banki imeli izkušnjo s Prvo hrvatsko štedionico iz Zagreba, kateri je Živnostenska banka redno prepuščala polovico svojega deleža v dokapitalizacijah leta 1901, 1905, 1907 in 1910. In za nameček je prva Hrvatska štedionica nato v Ljubljani leta 1911 s prevzemom zasebne bančne hiše Meyer odprla svojo podružnico in tako neposredno konkurirala Ljubljanski kreditni banki v njenem preddverju. Volja po samostojnosti je bila v Ljubljani velika. Hkrati je nespregledljivo dejstvo, da je to voljo spodbujalo tudi usihanje interesa za Ljubljansko kreditno banko v Pragi.

Odnosi so postali skaljeni, velike besede o vzajemnosti slovanskih interesov so izginile iz besednjaka. Razlog je bil povsem poslovne narave. Vpleteno je bilo tudi drugo, za obe strani pomembno dejstvo. Ljubljanska kreditna banka je pri Živnostenski banki pred razpadom habsburške monarhije najela kratkoročno posojilo v avstrijskih kronah. Vračilo je padlo v čas, ko sta bili v obtoku že novi valuti. Živnostenska banka je terjala vračilo v protivrednosti čeških kron, v Ljubljani bi dolg poravnali v jugoslovanski valuti. Tečajne razlike so bile občutne in nezanemarljive, zlasti z ljubljanskega stališča. Ohlajanje odnosov na relaciji slovensko-čeških bančnih razmerij je bilo vidno pri dokapitalizaciji Ljubljanske kreditne banke. Za uresničevanje nove strategije prodora na jugoslovanski trg je Ljubljanska kreditna banka morala nujno dvigniti osnovni kapital. Živnostenska banka se dokapitalizacij v letih 1918 in 1919 ni udeleževala, čeprav bi bila zaželeno. Pa tudi pri dokapitalizacijah v letih 1920 in 1922 se je odzvala le z manjšim deležem. Na ta način je Živnostenska banka postopoma postala manjšinski delničar brez posebnega vpliva. Interesi in osebne antipatije vodstev bank so bile čedalje bolj vsaksebi.

V takem ozračju medsebojnega nezaupanja je bilo težko pričakovati, da bi banki mirno poravnali spor o načinu vračila spornega posojila, najetega tik pred razpadom habsburške monarhije. Živnostenska banka je sprožila sodni spor leta 1923. Kot zanimivost naj omenimo, da se je sodišče v presoji o pravnosti ene ali druge strani spustilo v pravniško utemeljevanje in razumevanje razpada Habsburške monarhije, pri čemer je priznalo upravičenost stališč Živnostenske banke. Pritožba Ljubljanske kreditne banke na vrhovnem češkem sodišču je postala brezpredmetna. Podobnih sporov kot sta ga imeli Živnostenska in Ljubljanska kreditna banka je bilo namreč več, da je morala poseči tudi politična oblast. Vladi Češkoslovaške in Jugoslavije sta zato sklenili sporazum o poravnavi medsebojnih finančnih obveznosti in sporazumno določili razmerje in načine poravnave terjatev izpred časa prenehanja obstoja Habsburške monarhije. Banki sta se v duhu sporazuma finančno pobotali, a to stvarnosti

prekinjenega sodelovanja in nezaupanja ni več spremenilo. Odnosi so bili trajno prekinjeni.⁵⁸

Ob koncu leta

S petimi poglavji sem predstavil pet vidikov gospodarskih sprememb v jugoslovanskem delu Sloveniji v letu 1919. Vse predstavljene spremembe so bile dolgoročnega značaja in so določale pogoje bivanja v jugoslovanski državi še dolga desetletja kasneje. Vendar ne smemo pozabiti na širši značaj sprememb. Omenil sem že, da je bilo leto 1919 prvo jugoslovansko, prvo italijansko, avstrijsko in madžarsko leto Slovencev. S temi ugotovitvami so zajete državno-teritorialne spremembe v slovenskem prostoru. Leta 1919 se slovenskemu etničnem ozemlju zakoličijo pripadnosti štirim nacionalnim ekonomskim prostorom. Kot v jugoslovanskem delu, so podobni procesi potekali tudi v slovenskih predelih pod italijansko, avstrijsko in madžarsko vlado, le da na drugih ravneh in v različnih položajih slovenskih skupnosti. Neodrešena Slovenija je bila veliko večja, kot so si v idealizmu prevratnih dni sploh lahko predstavljali. Geopolitični procesi izven slovenske moči so ostro zarezali v vsakdan narodne skupnosti. Z vpeljavo pojma neodrešena Slovenija se je ohranjalo pri življenju koncept Zedinjene Slovenije, koncept enotnosti etničnega prostora, ki je vsaj na gospodarskem področju leta 1919 prenehal obstajati. S pripadnostjo štirim državam, štirim carinskim politikam, štirim finančnim sistemom, štirim gospodarskim in socialnim politikam so nastopili procesi ekonomskega oddaljevanja posameznih delov slovenskega etničnega prostora. Dvignili so se ekonomsko-nacionalistični zidovi, ki so v gospodarskem smislu ustvarili Raz/Zedinjeno Slovenijo, če odmislimo politično konotacijo koncepta Zedinjene Slovenije. Leta 1919 je slovenska javnost spoznala, da so gospodarsko Zedinjeno Slovenijo imeli do razpada habsburške monarhije, ko je na slovenskem etničnem prostoru (z majhno izjemo) potekal prost pretok ljudi, kapitala, blaga in storitev.

⁵⁸ Žarko Lazarevič, "Kontraverze češke sence – Ljubljanska kreditna banka v precepu časa", v: Jure Gašparič, Eduard Kubû, Žarko Lazarevič in Jiří Šouša (uredniki), *Češi a Slovinci v moderní době : politika, společnost, hospodářství, kultura = Slovenci in Čebi v dobi moderne : politika, družba, gospodarstvo, kultura* (Ljubljana–Praha, 2010), str. 287–302.

Žarko Lazarević

**THE FIRST YUGOSLAV YEAR OF SLOVENES – ECONOMIC MEASURES,
DIVERGENCES AND UNCERTAINTIES**

SUMMARY

The discussion deals with the economic developments in 1919. In the case of the Kingdom of SHS, which is the subject of analysis, this year was of a complex nature. There was a break, the former state was gone. At the same time, the Habsburg Monarchy was still alive in the concepts of the regulation of daily private, social and economic life. These processes are analyzed by the author on the example of an eight-hour worker, agrarian reform, "nostrification" processes, war loans, currency reform and entrepreneurial practices in 1919. In 1919, the central government in Belgrade asserted authority throughout the kingdom. There was no uniform regulation in the country yet, four legal regimes and at least as many monetary units were in force. The country had yet to establish itself in the true sense of the word, determine where its borders extend, and create a national economic space. The diversity of regional measures and ideas about the future and governance of the country slowly came into contact with the principles of Serbian administrative and economic institutions, which became the foundation of the new state. Quite often, these first contacts brought unexpected disappointments, which then persisted for decades. The SHS Kingdom was, on the one hand, a new country, and on the other it had legal and political continuity with the Kingdom of Serbia. It was the same in the economic field, where the legislation and state institutions of the Kingdom of Serbia were at the core of the economic system of the Yugoslav state. The trend was clear from the beginning, completely after the abolition of regional autonomies. These facts helped to conceive, organize and govern the country as an enlarged Serbia. That is to say, in the manner used by Serbian administrative and political elites. Following this model, Yugoslavia was shaped as a centralized state and a relatively closed, protectionist market. Elements of such a building were erected as early as 1919, which was also the time of economic nationalism. Manifesting the economically nationalistic character of the era were the "nostrifications" of companies from other parts of the former Habsburg Monarchy. The result was the transformation of the economic elites, where new social networks were created that partially incorporated individuals and groups before the Great War. Agrarian reform was an intervention into property rights with political aims and economic consequences. In 1919, decisions were made regarding war loans and the currency issue that did not work out as expected.

The value of the war loans was nullified by the hyperinflation, and the replacement of the crown was set at a 4:1 ratio in favor of the dinar. At the same time, 1919 was also a year of entrepreneurial opportunities, when the slow transformation of the Slovenian economy into the Yugoslav space began. The year 1919 also meant the division of Slovenian ethnic territory into four national economic spaces, which marked the economic and social development of Slovenes as an ethnic community for the entire 20th century.

VIRI IN LITERATURA

ZAC – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka Muzeja denarnih zavodov, Kronika Ljubljanske kreditne banke.

Slovenec: političen list za slovenski narod – Ljubljana, letnik 47 (1919).

Slovenski narod – Ljubljana, letnika 51 (1918) in 52 (1919).

Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; dostopno na: www.slovenska-biografija.si/.

.....

Brezigar, Milko, *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva* (Celje, 1918).

Damjan, Janez, in Lazarevič, Žarko, "Premogovski velikan", *Manager – revija za podjetje*, št. 6 (2011), str. 32–35.

Gnjatović, Dragana, *Ekonomija Srbije – privredni sistem, struktura i rast nacionalne ekonomije* (Beograd, 2007).

Ivanovič, Aljoša, *Od krone do dinarja*. Magistrska naloga. Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta (Ljubljana, 2016).

Iveljič, Iskra in Lazarevič, Žarko, "The transition of Croatian and Slovenian economic elites into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 143–204.

Janša, Olga, "Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama", *Zgodovinski časopis* 18, št. 1–4 (1964), str. 173–189.

Kolar Dimitrijevič, Mira, *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941* (Zagreb, 2013).

Kresal, France, *Zgodovina socialne politike na Slovenskem* (Ljubljana, 1998).

Kršev, Boris, "Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1923)", *Civitas* 2, št. 1 (2012), str. 113–124.

Lampe, John, *Yugoslavia as a History. Twice there was a country* (Cambridge, 2000).

Lazarevič, Žarko, in Prinčič Jože, *Zgodovina slovenskega bančništva* (Ljubljana, 2000).

Lazarevič, Žarko, "Družina Tönnies: podjetništvo in izzivi okolja", v: Žarko Lazarevič, Milanka in Stojan Jakopič, *Stoletje družine Tönnies. Zgodovina in tehniška dediščina* (Ljubljana, 2019), str. 97–112.

Lazarevič, Žarko, "Dr. Ivan Slokar – zgodovinar, geograf, pravnik, bančnik in izumitelj", *Bančni vestnik*, 51, št. 4 (2002), str. 47–49.

- Lazarevič, Žarko**, "Kontraverze češke sence – Ljubljanska kreditna banka v precepu časa", v: Jure Gašparič, Eduard Kubů, Žarko Lazarevič in Jiří Šouša (uredniki), *Češi a Slovinci v moderní době : politika, společnost, hospodářství, kultura = Slovenci in Čebi v dobi moderne : politika, družba, gospodarstvo, kultura* (Ljubljana–Praha, 2010), str. 287–302.
- Lazarevič, Žarko**, "Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. 101–110.
- Marn, Rudolf**, "Nacionalizacija in sekvestracija tujih podjetij", v: *Spominski zbornik Slovenije* (Ljubljana, 1939), str. 368–369.
- Marušič, Branko**, *Mejačevi iz Komende: slovenska družina v dogajanjih vojne in miru* (Ljubljana, 2009).
- Ogris, Albin**, *Trgovinska politika* (Ljubljana, 1932).
- "Oris nekaterih važnejših kulturnih in gospodarskih ustanov in podjetij", v: *Spominski zbornik Slovenije* (Ljubljana, 1939), str. 626.
- Sunčič, Mitja**, "Bančna udeležba v slovenski industriji med svetovnima vojnama", *Pri-spevki za novejšo zgodovino XLVX*, št. 1 (2010), str. 89–113.
- Svoljšak, Petra, in Antoličič Gregor**, *Leta strabote. Slovenci in prva svetovna vojna* (Ljubljana, 2018).
- Šapla, Anton**, "Agrarna reforma", v: *Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetij-stva I.* (Ljubljana, 1938), str. 147–164.
- Šorn, Jože**, "Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama", v: *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1975), str. 686–699.

Author: **LAZAREVIĆ Žarko**

Ph.D., Full Professor, Research Counsellor

Institute of Contemporary History

Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **THE FIRST YUGOSLAV YEAR OF SLOVENES – ECONOMIC MEASURES, DIVERGENCES
AND UNCERTAINTIES**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 21 (2021), No. 1, pp. 101–134, 57 notes, 5 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Habsburg Monarchy, Yugoslavia, Slovenia, economy, currency reform, war loans, agrarian reform, transition, 1919

Abstract: The discussion deals with economic developments in 1919, the first year of the interwar period and the first Yugoslav year. In the case of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, which is the subject of the analysis, the 1919 year was a complex process due to dynamics of transition to and establishment of new state. At the same time, the Habsburg monarchy was still very much alive in its concepts of regulating everyday private, social and economic life. The author analyzes these processes on the example of the eight-hour working day, agrarian reform, nostrification, war loans, currency reform and entrepreneurial practices in 1919.